

Professionele ongehoorzaamheid

‘Met professioneel doel opzettelijk breken van de wet of negeren van opdrachten’

door Maarten Verheij*

Maatwerk jaargang 12, nummer 3 p. 2-3

Inhoud

- [Geweldig trauma](#)
- [Toetsing](#)
- [Overmacht](#)
- [Voor de rechter](#)
- [Professioneel conflict](#)
- [Bronnen](#)

Per definitie geweldloos en nooit uit eigenbelang. Maatschappelijk werkers die handelen tegen de heersende regels in doen dat niet voor zichzelf, maar vanuit ethische principes.

Medio vorig jaar haalde een gezinshulp de negenjarige Giovanni uit Garsthuizen bij zijn moeder weg. Omdat zij hem zou mishandelen. En omdat er niets leek te gebeuren met meldingen aan het AMK. De gezinshulp zag zich daarom gedwongen om buiten de geëigende paden van de Jeugdzorg te treden en haalde Giovanni op eigen verantwoordelijkheid uit huis. Daarmee handelde zij bewust in tegen het primaat van de kinderrechter en passeerde de Raad voor de Kinderbescherming en Bureau Jeugdzorg. Was zij daarmee professioneel ongehoorzaam?

De kinderrechter verlengde de uithuisplaatsing van Giovanni per 28 oktober 2010, ondanks dat niet bewezen is dat zijn moeder hem heeft mishandeld. De rechter deed het omdat de moeder – naar eigen zeggen vanwege de publiciteit – uit Garsthuizen is vertrokken en geen vaste woon- of verblijfplaats heeft. Moeder deed aangifte van ontvoering tegen de gezinshulp. Of de gezinshulp strafbaar is wegens kinderonvoering – of juridisch: schuldig kan worden bevonden aan de onttrekking van Giovanni aan het ouderlijk gezag (artikel 279 Wetboek van Strafrecht) – kan alleen de strafrechter vaststellen. De vraag is of het zover komt.

Geweldig trauma

Heeft de gezinswerker juist gehandeld? Daarover is veel discussie. Mensen die reageren op de website van het Nederlands Jeugdinstituut (NJI) zijn sterk verdeeld. Twee reacties:

- ‘Ja, de veiligheid van het kind staat voorop. Kanttekening: er was in haar organisatie kennelijk ook geen oog voor het probleem van de verzorgende. Die had een geweldig trauma kunnen oplopen als het mis was gegaan met het kind.’

- ‘Nee, zorgvuldigheid is van groot belang. Maar haar eigen organisatie had de verantwoordelijkheid op zich moeten nemen om dit op hoog niveau aan te kaarten. Daarmee wordt ook de medewerker ondersteund.’

Toetsing

Het begrip professionele ongehoorzaamheid is niet als zodanig in het woordenboek te vinden. Ik zou het omschrijven als: het met een professioneel doel opzettelijk breken van de wet en/of het negeren van opdrachten. Er kunnen zich situaties voordoen waarin een professional weet dat het volgen van bepaalde wetten of opdrachten strijdt met zijn professionele verantwoordelijkheid. Professionele ongehoorzaamheid is gebaseerd op, en komt voort uit professionele ethiek. Het vindt daarom nooit plaats uit louter eigenbelang. Ook is het per definitie geweldloos. Een professional zal immers – anders dan uit noodweer – nooit gelegitimeerd geweld kunnen gebruiken.

Een rechter die het handelen van een maatschappelijk werker toetst, zal daartoe zoveel mogelijk aansluiting zoeken bij de geldende professionele standaard van dat moment. Die standaard wordt gevormd door algemeen aanvaarde normen en regels die gelden onder collega's met betrekking tot de uitvoering van het beroep. Voor maatschappelijk werk zijn die bijvoorbeeld te vinden in de Beroepscode en het Beroepsprofiel van de NVMW. Dat zal dus ook gelden voor diegenen die geen lid zijn van de NVMW en niet onder het tuchtrecht vallen. Ook op hen zijn de beroepsnormen indirect van toepassing.

Andersom is ook het geval: de professional zal zich bij zijn handelen onder meer moeten laten leiden door dat wat wet en rechtspraak hebben bepaald. En ook die beweging is terug te vinden in de Beroepscode: veel bepalingen uit de code zijn een directe vertaling van geldende wet- en regelgeving.

Overmacht

Wat kan de maatschappelijk werker aanvoeren om zijn professionele ongehoorzaamheid in juridisch opzicht te legitimeren? Het recht – zowel het civiele recht als het strafrecht – kent daarvoor de wettelijke term ‘overmacht’. Het civiele recht bepaalt dat een tekortkoming de schuldenaar niet kan worden toegerekend ‘als zij niet is te wijten aan zijn schuld en noch krachtens de wet, rechtshandeling of in het verkeer geldende opvattingen voor zijn rekening komt’. Het gaat in het civiele recht vaak om schadevergoeding, herstel of een rectificatie.

Zo veroordeelde de Rechtbank Alkmaar een therapeute tot een immateriële schadevergoeding van 5000 euro. Dit bedrag ging naar de vader van een kind over wie zij, zonder zijn toestemming, onder meer een brief had geschreven aan de Raad voor de Kinderbescherming. De therapeute vond dat zij professioneel – in het belang van het kind – had gehandeld. De Rechtbank vond dat niet. Het onprofessioneel handelen bestond volgens de Rechtbank onder meer uit het niet of onvoldoende betrekken van de vader bij de hulpverlening. Daarnaast uit het schenden van zijn privacy. Het komt binnen systeemgerichte hulpverlening helaas nog steeds voor dat hulpverleners zich laten leiden door de zienswijze van slechts een partij, terwijl dit onprofessioneel blijkt richting een of meer andere partijen. Daarom kan het louterend voor een beroepsgroep zijn wanneer een onafhankelijke rechter, op basis van de wet en de beroepsnormen, hierover een oordeel uitspreekt en daaraan een stevig prijskaartje hangt.

Naast het civiele recht (tussen burgers onderling) kent ook het strafrecht een juridische basis voor professionele ongehoorzaamheid. Het strafrecht bepaalt dat niet strafbaar is 'hij die een feit begaat waartoe hij door overmacht is gedrongen'. Overmacht behelst een conflict van plichten. Het is aan de professional dit conflict te beschrijven en, samen met professionele derden, te wegen.

Voor de rechter

Het maatschappelijk werk is relatief onbekend met de toetsing door een rechter anders dan de tuchtrechter. Maatschappelijk werkers zijn in eerste instantie geneigd hun beroepshandelen te legitimeren met methodische of ethische overwegingen. Zij zijn over het algemeen minder goed doordrongen van de geldende juridische kaders. Dat maakt de beleving van een rechterlijke toetsing des te zwaarder. Velen ervoeren het als zodanig in de zaak waarin de gezinsvoogd van Savanna strafrechtelijk werd vervolgd. Savanna overleed in september 2004, na langdurige verwaarlozing en mishandeling door haar moeder en stiefvader. De driejarige peuter stond onder toezicht van Bureau Jeugdzorg. Het was de eerste keer dat de verantwoordelijkheid van een gezinsvoogd in strafrechtelijke zin werd onderzocht. De Rechtbank noemde het 'niet onbegrijpelijk dat het OM de gezinsvoogd heeft vervolgd'. En vervolgde: 'In deze zaak is sprake van een gedeelde verantwoordelijkheid, maar dat sluit de belangrijke rol van de gezinsvoogd niet uit'.

Binnen de beroepsgroep zelf leefde daarentegen ook de overtuiging dat het niet juist was dat (alleen) de gezinsvoogd werd vervolgd. Er waren immers meerdere hulpverleners betrokken. En moesten niet ook de verantwoordelijken van Bureau Jeugdzorg worden vervolgd voor het (dis)functioneren van de organisatie? De Rechtbank oordeelde dat de gezinsvoogd in strafrechtelijke zin niet kon worden veroordeeld. Hoewel de gezinsvoogd zich bovenmatig had ingespannen, overwoog de Rechtbank daarnaast ook dat 'indien zij anders met de informatie van derden, haar eigen waarnemingen en de informatie uit het verleden was omgegaan, en zij die informatie ook beter met elkaar in verband had gebracht, zij tot andere afwegingen had kunnen komen.'

Professioneel conflict

Deze uitspraak laat zien dat hulp- en dienstverleners een grote eigen verantwoordelijkheid hebben, ook al functioneert hun directe professionele omgeving wellicht niet naar behoren. Onder punt 19 bepaalt de nieuwe *Beroepscode voor de maatschappelijk werker* dat maatschappelijk werkers samenwerken met anderen binnen en buiten de organisatie wanneer dit in het belang is van het hulpverleningsproces. Het staat er zo eenvoudig. In het licht van de uitspraak in de zaak van Savanna blijkt hoe zwaar je er als professional op kunt worden aangesproken als achteraf blijkt dat je tot een andere afweging had moeten komen.

De hiervoor beschreven situaties laten zien dat een maatschappelijk werker er niet aan ontkomt om van tijd tot tijd in professioneel conflict te komen met zijn omgeving. Het recht biedt theoretische handvatten om een dergelijk conflict op professionele wijze aan te gaan en vorm te geven. Zijn maatschappelijk werkers anno 2011 zich daarvan voldoende bewust? Zijn zij daarvoor voldoende toegerust?

* Maarten Verheij is jurist en docent recht MWD op de Christelijke Hogeschool Ede. Hij is redacteur van Maatwerk.

Bronnen

1. De reacties op de actie van de gezinshulp op de site van het NJi zijn te vinden via: www.nji.nl/eCache/DEF/1/20/981.html
2. De uitspraak tegen de therapeute is gedaan door Rechtbank Alkmaar, 20 juli 2005, zaak/rolnummer 73269/ HAZA-04-516.
3. ‘Conflict van plichten’ is afkomstig uit het Opticien-arrest van de Hoge Raad, 15 oktober 1923, NJ 1923, 1329.
4. De uitspraak tegen de gezinsvoogd van Savanna werd gedaan door de Rechtbank Den Haag, 16 november 2007, LJN: B8016, 09/753134-05.
5. De Beroepscode voor de maatschappelijk werker is te bestellen via www.nvmw.nl

Beroepscode in de praktijk

‘Beperkte werkingssfeer zorgt voor professionele nood’

door Swanny Kremer, junior onderzoeker Forensisch Psychiatrisch Centrum Dr. S. van Mesdag, Groningen

Maatwerk jaargang 12, nummer 3 p. 11-12

Swanny Kremer bekijkt de Beroepscode met de blik van het forensisch maatschappelijk werk. Kun je in een gedwongen kader met cliënten die minder toerekeningsvatbaar zijn, spreken van eigen verantwoordelijkheid, keuzevrijheid en instemming?

Meer professionele autonomie

De Beroepscode in de praktijk

Vorig jaar verscheen de nieuwe Beroepscode voor de maatschappelijk werker. De standaard, de ruggengraat van het maatschappelijk werk. Wat hebben werkers aan deze collectieve beroepsnormen? Drie maatschappelijk werkers vertellen hoe zij de Beroepscode gebruiken, met alle ethische dilemma's van dien. Jaap Buitink, projectleider bij de herziening, reageert.

De gewijzigde Beroepscode stelt dat elk deelgebied binnen het maatschappelijk werk met zijn eigen kenmerken, beperkingen en randvoorwaarden de code moet, maar ook kan, toepassen: ‘Deze Beroepscode houdt in zijn formulering nadrukkelijk rekening met functies binnen het maatschappelijk werk, waarbij er van oudsher een zekere spanning bij de toepassing van de Beroepscode bestaat. Dit betreft met name de gedwongen en voorwaardelijke hulpverlening. In beide gevallen wordt gewerkt met rapportages aan derden. Mits dit gebeurt in alle openheid kan de maatschappelijk werker werken volgens de artikelen in de Beroepscode.’

Wanneer men verder leest, krijgt dat echter geen nadere inhoud. In hoofdstuk 1 staat omschreven dat de maatschappelijk werker het tot zijn recht komen van de cliënt in wisselwerking met zijn omgeving bevordert: ‘De maatschappelijk werker draagt actief bij aan een zo groot mogelijke eigen verantwoordelijkheid van de cliënt.’ (Artikel 1) Daar is op zich niets mis mee. De toelichting luidt: ‘In geval van gedwongen hulpverlening en hulpverlening

aan niet-volwassenen moet het “tot zijn recht komen” in het juiste perspectief worden gezien. Wettelijke kaders kunnen de eigen verantwoordelijkheid beperken.’

Maar wat is dat eigenlijk, het juiste perspectief? Dat biedt geen houvast. Verder wordt gewezen op wettelijke kaders. Zou het wettelijke kader ‘het juiste perspectief’ zijn?

Je moet natuurlijk altijd ‘bewegen’ binnen de wettelijke kaders. Tegelijkertijd zijn de grenzen die de wetgever stelt andere grenzen dan die van het ethisch handelen. Binnen de wettelijke kaders is ‘speelruimte’ voor ethische afwegingen. Door enkel te refereren aan de wet als grens schiet de code inhoudelijk tekort. Liever zou ik hier iets lezen over de inperking van de verantwoordelijkheid door mogelijkheden van de patiënt zelf: de mate van toerekeningsvatbaarheid, vrije wil en wilsbekwaamheid. Over de verhouding maatschappelijk werker-cliënt staat in de Beroepscode: ‘De maatschappelijk werker erkent de eigen verantwoordelijkheid en keuzevrijheid van handelen van de cliënt, binnen de grenzen die door de wetgever zijn gesteld.’

Wanneer iemand Tbs opgelegd heeft gekregen, gebeurt dat onder andere omdat de persoon het delict niet, of slechts ten dele, aangerekend kan worden. Op het moment van het plegen van het delict, staat de vrije wil van de patiënt ter discussie. De forensisch maatschappelijk werker kan erop (proberen) toe (te) zien dat de cliënt de consequenties van zijn keuzen overziet, maar de verantwoordelijkheid inzien voor de eigen keuze van handelen, is bij iemand die ontoerekeningsvatbaar is verklaard een brug te ver. Wel kun je kijken in hoeverre je cliënt de verantwoordelijkheid voor het eigen handelen erkent.

Artikel 8 uit de code zegt dat maatschappelijk werkers *op basis van instemming* van de cliënt een professionele relatie aangaan. In de forensische psychiatrie gaat het om dwang en drang en is instemming vaak moeilijk te bereiken. Het komt voor dat een patiënt absoluut niet instemt in contact met de fmw’er terwijl de behandelaar contact tussen de patiënt en het fmw als voorwaarde stelt voor een verlofaanvraag. Instemming wordt dan onder drang, zelf misschien dwang, verkregen. En is de forensisch maatschappelijk werker die zonder instemming van de patiënt een slachtoffer, een vader of een mede-dader bezoekt professioneel ongehoorzaam?

In de toelichting bij artikel 8 staat: ‘De maatschappelijk werker dient zich ervan te vergewissen dat de cliënt de informatie ook begrijpt.’ Hoe zit dat bij een psychotische patiënt? De mw’er kan wel navragen of de patiënt het begrepen heeft maar of dat zo is is moeilijk te achterhalen. Is een fmw’er, die niet zeker weet of de psychotische, kwetsbare patiënt hem 100 procent begrepen heeft, en die met moeder gaat praten over vroege voortekenen van de psychose dan wel professioneel bezig? Is hij ongehoorzaam? Of past hij een mouw aan de code om toch zo integer mogelijk te handelen?

Zoals gezegd stelt de Beroepscode dat elk deelgebied binnen het maatschappelijk werk de code moet, maar ook kan, toepassen. *Kunnen en moeten* worden hierbij samengenomen. Wanneer het forensisch maatschappelijk werk een deel van de code niet *kan* toepassen, zou hij deze dan ook niet *moeten* toepassen? Is er in die zin geen sprake van professionele ongehoorzaamheid, maar van professionele nood?

Toegegeven, de huidige *Beroepscode voor het maatschappelijk werk* heeft een slag geslagen met betrekking tot het forensisch maatschappelijk werk. Het werken in een gedwongen kader

krijgt veel aandacht. Een begin is gemaakt. Wellicht kan een en ander in een toekomstige herziening worden uitgekristalliseerd.

‘Als maatschappelijk werker heb je een eigen verantwoordelijkheid’

door Frans de Vrught, maatschappelijk werker in verstandelijk gehandicaptenzorg en jeugdzorg

Maatwerk jaargang 12, nummer 3 p. 12-13

Als jeugdzorgwerker kent Frans de Vrught de mazen van de wet. Hij pleit voor het bespreken van ethische dilemma's in teamverband. Dat geeft de werker houvast.

De Beroepscode is voor mij een richtlijn. Het brengt aspecten van het vak onder de aandacht waar je als maatschappelijk werker bij stil moet staan. Over na moet denken. Je bewust van moet zijn. Dat is anders dan je houden aan de voorgeschreven code. Als maatschappelijk werker heb je een eigen verantwoordelijkheid, vooral een morele verantwoordelijkheid ten opzichte van de keuzes die je maakt. Het zijn keuzes die, als het goed is, het belang van de cliënt of een cliëntsysteem ten goede komen. Deze keuzes of het belang van de cliënt, kunnen botsen met bestaande regels, normen of belangen. Soms is het goed om als maatschappelijk werker gereedschap te hanteren om daarmee ruimte voor andere perspectieven te creëren. Belangrijke instrumenten zijn reflectie en werken aan moed.

Per praktijksituatie of casus kun je in teamverband aan de hand van de Socratische gespreksmethode de volgende vragen stellen:

- Wat maakt dat het handelen van de maatschappelijk werker in deze casus tot professionele ongehoorzaamheid gekwalificeerd kan worden?
- Op grond van welke argumenten kom je in deze casus tot die kwalificatie?
- Door welke waarde(n) heeft de maatschappelijk werker zich in deze casus laten leiden?

Als je dat een paar keer samen doet, leidt dat tot groter bewustzijn van eigen verantwoordelijkheid én mogelijkheden, meer zelfkennis en uiteindelijk tot een toenemende kwaliteit van zorg of hulpverlening. Elke mens, elke situatie is anders. En tevens maken we deel uit van een samenleving(sverband). Zie hier, naar mijn overtuiging, in een notendop het grote belang van ethische reflectie in de hulp- en zorgverlening.

Casus: Contact zonder toestemming

door Frans de Vrught

Een 50-jarige vrouw liep op jeugdige leeftijd ten gevolge van een ongeval ernstig hersenletsel op. Verstandelijk functioneert zij daardoor op een laag niveau, vergelijkbaar met een vijfjarig

kind. Zij woont vanaf haar 25e niet meer thuis. Ze is de tweede van zes kinderen en haar vader is haar curator. De familie is bekend met veel interne conflicten. Twee van de kinderen hebben geen contact meer met de familie. Vader verbiedt, – volgens hem in het belang van zijn gehandicapte dochter – het contact tussen deze twee familieleden en haar, hun zus. In het verleden hadden zij goed contact met hun gehandicapte zus. Na een periode van tien jaar gebeurt er iets in het leven van een van de twee ‘verstoten’ familieleden waardoor de behoefte aan contact met haar gehandicapte zus sterk naar boven komt. Alle pogingen via de normale weg het contact te herstellen, mislukken. Een hulpverlener verwijst haar naar mij. Het is een goed gebruik alle veranderingen in het leven van cliënten in goede samenwerking met de wettelijk vertegenwoordiger te doen, in dit geval de vader. Hij blijft voet bij stuk houden en weigert zijn medewerking te verlenen. Hij geeft geen toestemming zorgvuldig op zoek te gaan naar mogelijkheden voor herstel van contact tussen zijn eigen kinderen. Hij dreigt met een gerechtelijke procedure als hij zou vernemen dat wij ook maar iets in die richting beginnen.

Omdat zijn standpunt vanuit het perspectief van zijn gehandicapte dochter in onze ogen inhoudelijk te rechtvaardigen noch te verdedigen valt, en de behoefte van de zus aan herstel oprecht overkomt, besluiten we uiteindelijk dit familielid goed te informeren over het wel en wee van haar zus. Middels zorgplan en foto’s vinden we een modus om enigszins tegemoet te komen aan haar wens.

Om problemen voor de organisatie en voor haar zus te voorkomen, neemt zij voorlopig genoeg met deze stappen. Doorslaggevend is dat ze zich door ons erkend en gerespecteerd voelt, doordat zij door direct betrokken begeleiders over het wel en wee van haar zus geïnformeerd wordt en met haar vragen en zorgen over zus met ons in gesprek kan. We kiezen niet voor direct contact, omdat de cliënt dat op haar manier met haar vader zou communiceren.

‘De mens staat te allen tijde centraal’

door Eva van Vugt, reclasseringswerker en gedragstrainer Leger des Heils Eindhoven

Maatwerk jaargang 12, nummer 3 p. 14-14

Zorgmijders en veelplegers komen niet vanzelf naar de hulpverlening. Daarom schetst Eva van Vugt samen met collega’s hoe zij bij het Leger des Heils werkt met de Beroepscode.

Is reclassering nog wel maatschappelijk werk? Kerntaken van de reclassering zijn enerzijds het bieden van psychosociale begeleiding, materiële hulp en ondersteuning, anderzijds het uitvoeren van controle, rapportage, werkstraf en trainingen. Hoe strookt dat met de Beroepscode voor maatschappelijk werkers?

We zijn er eens voor gaan zitten. Dan blijkt: veel codetaal is van toepassing op reclasseringswerk. We werken conform de code als het gaat om het bieden van hulp en steun. Als het gaat om controle en rapporteren: niet altijd. De reclassering kan rapporteren zonder toestemming of medeweten van de cliënt, als er tenminste zwaarwegende belangen zijn. Ook hebben cliënten beperkt de mogelijkheid van correctie, omdat zij anders feitelijk hun eigen rapportages zouden kunnen schrijven.

Controle wordt steeds prominenter. We moeten vaker het gebruik van enkelband- of GPS-controle, urinecontrole, locatiegeboden en -verboden etcetera gaan adviseren en uitvoeren. Daarbij kun je je met betrekking tot de grondslag van de Beroepscode afvragen: Komt de cliënt daarbij optimaal tot zijn recht, of juist de omgeving/ maatschappij en is één van beide ook voldoende? Een cliënt tekent wel een overeenkomst, maar is niet altijd blij met de beperkingen in zijn leven die zijn handtekening met zich meebrengt. Omgaan met die weerstand en die kunnen vertalen in motivatie en gedragsverandering, is de kern van het werk.

Sinds 2010 is de werkwijze in toezichten van de reclassering dwingend voorgeschreven in contactvormen en -frequentie. Als organisatie heeft dat de reclassering meer transparant, steviger en professioneler gemaakt. We nemen een belangrijke(re) en herkenbare plaats in de strafrechtketen in. De klant weet waar hij aan toe is. De maatschappij weet waar zij belasting voor betaalt. Werkers ervaren dit wisselend; de een vindt de duidelijkheid prettig, de ander moet eraan wennen. Je professionaliteit uitoefenen binnen strakkere kaders is hoe dan ook een uitdaging.

Het nadeel daarbij is overigens dat een begrip als ‘meldplicht’ de schijn van veiligheid wekt. De wens van de maatschappij dat cliënten zich verplicht melden, is niet conform de realiteit van het reclasseringswerk. Het reclasseringswerk is namelijk geen ambulante gevangenis. Van alle uren in een maand zien wij cliënten er gemiddeld twee tot vier per maand. En er lopen veel meer Tbs'ers buiten de kliniek rond, dan dat er binnen zitten. Bij incidenten hoor je: ‘Hij heeft toch een toezicht, waarom doet-ie het dan toch opnieuw? En waar is de reclassering?’ Het is jammer dat de reclassering weinig over haar werk communiceert met de maatschappij. Maar de weerstand van cliënten maakt het aantonen van de waarde en (on)mogelijkheden van het werk lastig. Terwijl cijfers over aantallen in uitgebrachte rapporten dan weer weinig zeggen over de inhoud van het werk. Feit is dat werkers hart voor hun werk hebben en graag mee willen denken.

De reclassering van het Leger des Heils zoekt vanwege haar doelgroep – zorgmijders, veelplegers, daklozen, psychiatrische patiënten – van oudsher grenzen van mogelijkheden op en heeft een langere adem dan collega-instellingen. Alles om de cliënt ‘optimaal’ tot zijn recht te laten komen:

- De 21-jarige dove, zwakbegaafde, Somalische jongeman met een oorlogstrauma zonder steunend netwerk, die we bij gebrek aan faciliteiten met de auto ophalen aan de gevangenispoort en afleveren bij een begeleide woonvorm. Verzekeringstechnisch niet helemaal juist, maar anders komt hij er niet.
- De matig verstandelijk beperkte dertiger met een dijk van een persoonlijkheids- en verslavingsproblematiek, die maatschappelijk al jaren in een vicieuze cirkel zit en de dans van hulpverlening ontspringt, maar uiteindelijk zonder zijn toestemming toch gerapporteerd wordt met een Tbs-advies.
- De 21-jarige Antilliaan die steeds opduikt in de plaatselijke drugscene en van wie de politie ons verzoekt om contact op te nemen. Ze denken dat hij vanalles wil maar het komt niet van de grond.
- De zwakbegaafde, softdrugs- en alcoholverslaafde jongeman uit een beruchte familie die niet in de standaard contactfrequentie van de meldplicht past. Voor hem zijn frequente huisbezoeken de enige manier om contact te houden en enige positieve invloed uit te oefenen op zijn handel en wandel.

- De *first offender* zedenklant, zwakbegaafd, die signalen geeft dat hij het moeilijk heeft, maar aan wie geen toezicht is opgelegd. De rapporteur houdt toch contact met hem om te zorgen dat hij in beeld blijft.

Of het nu wel of niet volgens de formele werkwijze is, binnen het Leger des Heils wordt en zal blijven worden uitgedragen dat de mens te allen tijde centraal staat.

Je kunt pas achteraf vaststellen of een bepaalde inzet het gewenste effect heeft gehad en hoe de cliënt daarover denkt. Dat maakt een kritische blik over de vraag of ‘de cliënt tot zijn recht komt’ in de gedwongen hulpverlening nodig. Het Leger des Heils heeft samen met de andere twee Nederlandse reclasseringsorganisaties het lectoraat Werken in justitieel kader opgezet, waar onder andere gewerkt wordt aan de voorbereiding van een specialistisch beroepsprofiel, zie: www.werkeninjustitieelkader.nl.

Met medewerking van Marianne Dohmen, reclasseringswerker en Wilko van Kempen, werkbegeleider.

Reactie Jaap Buitink

Ongehoorzaam of juist professioneel?

door Jaap Buitink*

Maatwerk jaargang 12, nummer 3 p. 15-15

Inhoud

- [Professionele autonomie](#)
- [Onvoldoende besef](#)
- [Beroepscode is niet vrijblijvend](#)

Jaap Buitink coördineerde de herziening van de Beroepscode. Hij raadt maatschappelijk werkers aan om de gemeenschappelijke waarden van het vak te benutten en zich collectief sterk te maken binnen hun organisatie.

Tijdens de nieuwjaarsbijeenkomst van de NVMW zei een collega dat haar werkgever steeds meer de professionele invulling van haar werk bepaalt. Sommige hulpvragen mogen bijvoorbeeld alleen nog maar in groepswork behandeld worden. Is zij ‘professioneel ongehoorzaam’ wanneer zij op basis van professionele logica een andere aanpak start?

De term professionele ongehoorzaamheid suggereert dat je ‘ongehoorzaam’ bent aan je beroep, terwijl je juist heel professioneel handelt: je toetst conform art. 23 van de Beroepscode je functie en taken aan het kunnen werken volgens de beroepsstandaard, dat wil zeggen het Beroepsprofiel en de Beroepscode samen. Ik spreek daarom liever niet over ‘gehoorzaamheid’. Als een professional besluit om bij ethische dilemma’s op grond van eigen professionele afwegingen af te wijken van standaardprocedures geldt altijd het principe van zorgvuldigheid. Zoals het wegen van belangen en waarden, consulteren van collega’s en

deskundigen, etcetera. Zie hiervoor *Stappenplan bij ethische dilemma's* van de NVMW. De vraag is of en hoe de gezinshulp die Giovanni weghaalde bij zijn moeder (zie p. 2) dat heeft gedaan.

Professionele autonomie

In de trainingen die ik voor de NVMW geef over de nieuwe Beroepscode merk ik dat er veel vragen leven over de invulling van het begrip 'professionele autonomie', dat genoemd wordt in de Beroepscode. Veel maatschappelijk werkers bevestigen dat zij soms nauwelijks met professionele autonomie kunnen werken, omdat werkgevers prioriteit geven aan andere belangen, zoals productie en *efficiency*. Op de LinkedIn discussieplatforms van de NVMW en op CasusConsult stelde ik dit aan de orde, onder de kop 'Beroep op glijdende schaal? Meebuigen met eisen van werkgever of vasthouden aan beroepsnormen?'. Een collega reageerde: 'Deze discussie raakt mij in het hart.' Met mij vroeg deze collega zich af of de NVMW het voortouw kan nemen om landelijk ethische dilemma's te bekijken die door de werkgever/geldverstrekker worden veroorzaakt.

De cliënt is gebaat bij duidelijkheid: bepaalt de werkgever op basis van *efficiency* het behandelplan? Of bepaalt de professional op basis van zijn of haar deskundigheid? Natuurlijk bepaalt een werkgever de grenzen van de taakstelling op basis van het beleidskader. En natuurlijk legt de werker verantwoording af. Maar als de werkgever de professionele autonomie van de werker niet erkent en de maatschappelijk werker er niet voor opkomt, komt het beroep op een (af)glijdende schaal en worden beroepswaarden, inclusief professionele kwaliteitseisen steeds minder waard.

Onvoldoende besef

Er zijn werkgevers die onvoldoende beseffen dat ze met de aanstelling van een maatschappelijk werker – ook wanneer hij of zij niet in het beroepsregister geregistreerd staat – impliciet de Beroepscode aanvaarden, van geheimhoudingsplicht tot en met professionele autonomie. Als een cliënt een maatschappelijk werker aanklaagt bij de rechter vanwege het schenden van de geheimhoudingsplicht, zal deze hem of haar wijzen op de geldende beroepsnormen, zoals omschreven in de Beroepscode. Als de werker dan wijst op een 'dienstopdracht' dan komen zowel hij als de werkgever daar niet mee weg bij de rechter. Met andere woorden: maatschappelijk werkers en hun werkgevers hebben er alle belang bij om hun wederzijdse verantwoordelijkheden te verkennen en te erkennen en daarover afspraken te maken, bijvoorbeeld in een 'Professioneel Statuut'. En tegen maatschappelijk werkers zeg ik: maak je collectief sterk binnen je organisatie, binnen de NVMW en sta voor je beroep en je beroepswaarden!

Beroepscode is niet vrijblijvend

In voorgaande reacties maak ik op dat er twijfel bestaat over de werkingssfeer van de Beroepscode. Zo merkt Frans de Vrugt op dat de Beroepscode slechts een 'richtlijn is waar je over moet nadenken'. Dat is mij – en ik vermoed ook een tuchtcollege en de rechter – veel te vrijblijvend. Het is echt meer dan dat. De Beroepscode zet de professional aan tot het maken van een waardehiërarchie van basale en niet te negeren beroepswaarden. Bij dilemma's geven die houvast, maar de werker zal uiteraard zelf (conform Stappenplan) moeten wegen. De Beroepscode geeft dat houvast, ook aan professionals in de gedwongen

hulpverlening. Maar voor iedereen geldt dat het eenmalig lezen weinig duidelijkheid geeft. Als je het Stappenplan niet of nauwelijks kent of daar met collega's op hebt geoefend aan de hand van dilemma's en interpretaties van de Beroepscode, ja dan is de Beroepscode vrijblijvend. Mijn advies: benut de gemeenschappelijke professionele waarden voor de kwaliteit van het werk en zorg voor versterking van je professionaliteit.

* Jaap Buitink is senior adviseur, trainer & coach in professionaliteit, zie www.buitinkbeleidsadvies.nl

Beroepscode

Een kijkje in de Amerikaanse keuken

door Ed de Jonge*

Maatwerk jaargang 12, nummer 3 p. 18-21

Inhoud

- [In de lift](#)
- [Eerlijk](#)
- [Humanitaire basis](#)
- [Toelichten](#)
- [Aangewezen persoon](#)
- [Ethische standaarden](#)
- [Uiteenlopende zaken](#)
- [Padvindersvisie](#)
- [Humanitair fundament](#)
- [Niet allebei](#)
- [Gunstige uitzondering](#)
- [Bronnen](#)

Niet alleen de Nederlandse Beroepscode werd in 2010 herzien. Ook verscheen er een herdruk van Ethical Standards in Social Work. A Review of the NASW Code of Ethics. Hierin staat de beroepscode van de Amerikaanse beroepsvereniging centraal. Hoe helder is de beroepsmoraal aan de overkant van de oceaan?

In het Engels kun je spreken van *ethic* maar ook van *ethics*, in het meervoud. De Nederlandse taal kent geen meervoudsvorm van het zelfstandig naamwoord 'ethiek'. De valkuil is dat we kunnen gaan geloven dat er één ware ethiek moet bestaan: een onfeilbare benadering van wat goed is en wat slecht. Wanneer we ethiek als mensenwerk beschouwen, dan is het wijzer te veronderstellen dat iedere ethiek een onvolmaakte poging zal blijven om het goede te benaderen. Daarom is het goed dat er meerdere ethische benaderingen bestaan. Juist die veelheid maakt het menselijk tasten en streven naar het waardevolle zichtbaar.

In de lift

Ook de beroepsethiek kent veel waardevolle benaderingen en verschijningsvormen. Een belangrijk voordeel van een beroepscode is dat zij voortkomt uit de beroepsgroep zelf, zodat verwacht mag worden dat ze optimaal aansluit bij de identiteit en de eigenheid van het beroep. Toch roept ook een beroepscode veel vragen op. Een beroepscode is doorgaans opgesteld door de beroepsvereniging, maar hoe is zij tot stand gekomen? Zijn de leden van de beroepsgroep erbij betrokken geweest? En wordt het resultaat door hen gedragen, doorleefd en gepraktiseerd? Tot wie richt een beroepscode zich: tot de professional, de klant of de samenleving? Of richt ze zich tot meerdere doelgroepen tegelijkertijd, waardoor wellicht uiteenlopende perspectieven door elkaar gaan lopen? En als de code zich bijvoorbeeld alleen tot de professional richt, op welke wijze doet zij dat dan? Gaat het bijvoorbeeld om een inspiratiebron, een moreel houvast of een gedragscode?

Tijdens een congres over beroepsethiek merkte een maatschappelijk werker met een mengeling van wanhoop en berusting op: 'Wanneer ik op mijn gemak de code raadpleeg, dan kan ik het er alleen maar mee eens zijn, maar wanneer ik in mijn werk tegen een moreel vraagstuk aanloop, dan heb ik er helemaal niets aan.'

Een nadeel van beroepscode is dat ze hun uiterlijk niet mee hebben. Ze zijn namelijk altijd opgesteld als een verzameling gedragsvoorschriften. Weinig mensen raken enthousiast van een opgeheven vingertje. Bovendien leidt regelzucht al snel tot micromanagement op de vierkante millimeter. Sarah Banks constateerde in haar lezing op 15 maart jongstleden aan de Hogeschool Utrecht dat de beroepscode voor social work de neiging hebben steeds verder uit te dijen. De Amerikaanse code wijst erop dat vertrouwelijke informatie ook niet in liften mag worden uitgewisseld, terwijl de Australische code werkers verplicht om antivirusprogramma's te installeren.

Eerlijk

Door dit alles dreigt de achterliggende inspiratiebron aan het zicht te worden onttrokken. Ik heb deze spanning tussen letter en geest in mijn analyse van de Nederlandse *Beroepscode voor de maatschappelijk werker* proberen op te lossen vanuit een eenvoudig structuurmodel van moraal (De Jonge, 1995). Normen (gedragsregels) worden daarbij geïnterpreteerd als concretisering van achterliggende waarden (abstracte begrippen die een nastrevenswaardig ideaal verwoorden). Je mag niet jokken, bijvoorbeeld, is een norm die verwijst naar het belang van waarheid als achterliggende waarde. Juist omdat we waarheid belangrijk vinden, mag je niet liegen. Een waarde kan echter ook worden geconcretiseerd in een deugd: een voortreffelijk houdingsaspect of persoonlijkheidskenmerk. Een deugd is een waarde die je in zo sterke mate verinnerlijkt hebt dat ze een aspect van je persoonlijkheid wordt. Waarheid kan bijvoorbeeld worden verinnerlijkt tot eerlijkheid. Iemand is eerlijk omdat waarheid een onderdeel van zijn of haar karakter is geworden, en niet omdat een of andere regel dat voorschrijft.

Humanitaire basis

Het voordeel van deze benadering is dat de onderliggende morele structuur van beroepscode ermee kan worden verhelderd als een consistent geheel van waarden, deugden en normen. De Nederlandse *Beroepscode voor de maatschappelijk werker* bijvoorbeeld berust op vier hiërarchisch geordende waarden:

- de onvervreembare waardigheid van de menselijke persoon,
- het optimaal tot zijn recht komen van de persoon in wisselwerking met de sociale omgeving,
- vrijheid
- en privacy

De eerste waarde verwijst naar de algemene humanitaire basis van professies, terwijl de tweede waarde de professionele missie van maatschappelijk werk verwoordt. In de beroepscode worden deze waarden (ten dele) uitgewerkt in concretiserende normen en gerelateerd aan corresponderende deugden (De Jonge, 1995). Op deze wijze wordt de professionele inspiratie achter de code beter zichtbaar.

Toelichten

Een beroepscode als beroepsethische benadering kan dus niet goed op eigen benen staan, maar heeft altijd enige uitleg, met name voor studenten van de beroepsopleiding. Maatschappelijk werk in Nederland kent op dit vlak een traditie: de afgelopen decennia zijn verschillende studieboeken verschenen die de beroepscode toegankelijk proberen te maken.

Deze traditie begint met de boeken van Jens (1967, 1972). Zij is in zekere zin de moeder van de beroepscode, vooral omdat zij de formulering van de centrale waarde (doelstelling, missie) van het beroep heeft gemunt: het tot zijn recht komen van de persoon in wisselwerking met de omgeving (Van der Laan 1999). De traditie is voortgezet door Janssen (1989, 1991 etc.), waarbij toegankelijkheid van de code het belangrijkste streven lijkt te zijn. Hij voegde een stappenplan aan zijn uitwerking toe, waarschijnlijk hiertoe geïnspireerd door Behrend, Ten Berge & Van der Mei (1987). Ook ik heb geprobeerd een bijdrage aan deze traditie te leveren, namelijk door de bovenbeschreven structuuranalyse van de code en door de toevoeging van de socratische gespreksmethode aan het stappenplan (vgl. Kessels 1994). Klaase (2003) staat eveneens in deze traditie. Zijn benadering bevat veel casuïstiek.

Aangewezen persoon

Vanuit de Nederlandse traditie is het interessant te bekijken hoe in de Verenigde Staten over beroepsethiek wordt geschreven. In 2010 verscheen een herdruk van het boek *Ethical Standards in Social Work. A Review of the NASW Code of Ethics* van Frederic Reamer uit 2006. Zoals de ondertitel aangeeft, is het boek een bespreking van de beroepscode van de beroepsvereniging van social workers, de National Association of Social Workers (NASW). De auteur wil (aanstaande) social workers inzicht verschaffen in de code en hen houvast bieden wanneer ze behoefte hebben aan moreel advies of geconfronteerd worden met (aan)klachten.

Reamer is zelf werkzaam geweest als social worker, zowel binnen het justitiële kader als binnen de geestelijke gezondheidszorg. Tegenwoordig is hij hoogleraar en publiceert hij over social work, onder meer over de wijsgerige grondslagen, de ethische basis, morele dilemma's en ethiekonderwijs. Bovendien is hij voorzitter geweest van de commissie die de beroepscode heeft herzien. Hij is, kortom, de meest aangewezen persoon om dit boek te schrijven.

Hoewel hij benadrukt dat het boek zijn eigen visie weergeeft, kun je verwachten dat zijn uitwerking in grote lijnen de visie van de beroepsvereniging weergeeft. Deze indruk wordt

versterkt doordat het boek is uitgegeven door de beroepsvereniging. Bovendien is de opbouw van het boek identiek aan de opbouw van de code, iets wat bij een kritische beschouwing minder voor de hand ligt. Duidelijk is dat dit boek meer is dan de particuliere visie van een willekeurige auteur.

Ethische standaarden

De *NASW Code of Ethics* beslaat twintig pagina's en is integraal in een bijlage van Reamers boek opgenomen. Je kunt de code ook via internet inzien op:
www.socialworkers.org/pubs/code/code.asp

De code is opgebouwd uit vier delen: na een preambule en de beschrijving van het doel van de code, volgen de ethische principes en de ethische standaarden. In de preambule wordt de professionele missie van social work verwoord in zes kernwaarden, die verderop worden uitgewerkt in een zestal ethische principes.

Het deel over de ethische standaarden is verreweg het omvangrijkste deel en betreft de eigenlijke normen, maar liefst 155 in getal. Ze zijn op overzichtelijke wijze ingedeeld in een zestal onderdelen, namelijk als de morele verantwoordelijkheden ten opzichte van:

- cliënten,
- collega's,
- organisatie,
- professionaliteit,
- beroep
- en samenleving.

De invalshoek van deze code is dus vooral dat professionals worden gewezen op hun morele verantwoordelijkheden door middel van ethische standaarden.

Uiteenlopende zaken

De opzet van deze code is globaal vergelijkbaar met de Nederlandse code, maar qua structuur beter uitgewerkt. Bij de inhoudelijke uitwerking kunnen evenwel enkele kanttekeningen worden geplaatst. De zes kernwaarden die de professionele missie verwoorden, zijn namelijk:

- dienstverlening,
- sociale rechtvaardigheid,
- waardigheid van de persoon,
- belang van menselijke relaties,
- integriteit,
- en vakbekwaamheid.

Ik begrijp dat dit belangrijke uitgangspunten zijn, en ook dat praktijkwerkers er goed mee uit de voeten kunnen. Mij stoort het wel dat hier nogal uiteenlopende zaken naast elkaar worden gezet, en als waarden worden aangeduid. Dat is niet bevorderlijk voor de transparantie van de beroepsmoraal: noch voor professionals zelf, noch voor de buitenwacht.

Padvindervisie

Maar liefst vier van de zes zogeheten kernwaarden zijn eigenlijk geen waarden. *Dienstverlening* is geen waarde of doel, maar een middel. Het bijbehorende principe – namelijk: het primaire doel van social workers is mensen te helpen – is geen professioneel uitgangspunt maar getuigt eerder van een padvindervisie. Gelukkig is een artikel van vergelijkbare strekking bij herziening uit de Nederlandse beroepscode (uit 1962) geschrapt.

Vakbekwaamheid is ook geen waarde of doel maar een middel en een verplichting, voortvloeiend uit de professionele toewijding aan een professioneel doel. Evenmin is *integriteit* een waarde of extern doel dat je nastreeft maar een innerlijke houding of deugd, de basis voor betrouwbaarheid.

Het belang van menselijke relaties verwijst weliswaar naar een belangrijk uitgangspunt van social workers, maar het betreft geen waarde. Het is de visie op de mens als een sociaal wezen. In de Nederlandse *Beroepscode voor de maatschappelijk werker* wordt deze visie wel adequaat in een (centrale) waarde uitgewerkt, namelijk dat de mens enkel in een goede wisselwerking met zijn sociale omgeving tot zijn recht kan komen.

Humanitair fundament

In de Amerikaanse code ontbreekt een dergelijke waarde. In plaats daarvan bevat de *Code of Ethics* twee andere kernwaarden. De meest fundamentele waarde is de menselijke waardigheid, die expliciet wordt verbonden met respect als bijbehorende deugd. In de Nederlandse code wordt respect wel genoemd, maar niet verbonden aan de menselijke waardigheid. Het algemene humanitaire fundament is dus in beide codes gelijk, maar is in de Amerikaanse code beter uitgewerkt. Overigens ligt dit humanitaire fundament onder alle professies: in alle professies staat respect voor de menselijke waardigheid centraal. Juridische professies stellen bijvoorbeeld recht(vaardigheid) centraal, terwijl medische professies gericht zijn op gezondheid (De Jonge, 2011). De vraag is dus: hoe werkt de beroepsgroep deze humanitaire basis binnen de professie uit?

Niet allebei

Beide codes werken het humanitaire fundament wezenlijk anders uit. In de Nederlandse Beroepscode gaat het om de wisselwerking tussen individu en omgeving, waarbij de persoon centraal staat (vgl. Snellen 2000). De Amerikaanse code voor social workers spreekt daarentegen van sociale rechtvaardigheid als kernwaarde, en impliceert daarmee dat de sociale context centraal staat.

In de Nederlandse verhoudingen past de sociale context eerder bij opbouwwerk dan bij maatschappelijk werk. De eerste ethische standaard in de Amerikaanse code noemt daarentegen het bevorderen van het welzijn van cliënten als primaire verantwoordelijkheid van social workers. Dit sluit weer meer aan bij Nederlands maatschappelijk werk, hoewel het begrip ‘welzijn’ in Nederland gesneuveld lijkt in de verwerking van de jaren zestig. De Amerikaanse beroepscode hinkt op twee gedachten: want moeten social workers zich nu bezighouden met het individu (in zijn sociale context) of met het sociale verband (tussen individuen)? Ik denk dat je niet allebei kunt, omdat ze een wezenlijk andere benadering vragen. Daarin sta ik niet alleen. Ook Hans van Ewijk, de nieuwe hoogleraar Grondslagen van het maatschappelijk werk, benadrukt dat sociale professionals niet al te veel ambities moeten koesteren op politiek vlak (2010).

Gunstige uitzondering

Al met al formuleert de Amerikaanse code kernwaarden die eigenlijk geen waarden zijn (zoals dienstverlening), en tegelijkertijd spelen waarden een rol die juist niet als waarden worden gepresenteerd (zoals welzijn). Zulke onduidelijkheden zijn een belangrijke reden waarom professionals vaak niet uit de voeten kunnen met professionele codes: qua opzet lijken ze goed geordend maar inhoudelijk zijn ze nogal rommelig.

De Nederlandse code is wat dat betreft een redelijk gunstige uitzondering. Maar ook in dat andere Nederlandse vakdocument, het *Beroepsprofiel van de maatschappelijk werker* komen op terloopse en verspreide wijze vele waarden ter sprake zoals: participatie, integratie, emancipatie, empowerment, zelfstandigheid, autonomie, zelfsturing, zelfregulering, zelfredzaamheid, zorg, welzijn, levenskwaliteit, presentie, aandacht.

Professionele beroepsethiek begint mijns inziens met een heldere ordening van de funderende waarden. Dat betekent overigens niet dat daarmee morele spanningsvelden en dilemma's in de beroepspraktijk kunnen worden opgelost. Maar ze kunnen in elk geval op een heldere manier worden omschreven. Dat is een eerste stap in de richting van een heldere hantering.

* Ed de Jonge is als praktijkonderzoeker verbonden aan het lectoraat Innovatieve Maatschappelijke Dienstverlening van Kenniscentrum Sociale Innovatie, Hogeschool Utrecht. Informatie en contact via professionaliteit.nu

Bronnen

- Behrend, E., Berge, E. ten & Mei, H.J. van der (1987), 'Ethische dilemma's in het maatschappelijk werk'. In: Handboek Maatschappelijk Werk. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Ewijk, H. van (2010), *Maatschappelijk werk in een sociaal gevoelige tijd*. Amsterdam: SWP/Humanistics University Press.
- Janssen, J. (1989), *De code gedecodeerd. Maatschappelijk werk en beroepsethiek*. Nijkerk: Intro.
- Janssen, J. (1991), *De nieuwe code gedecodeerd. Maatschappelijk werk en beroepsethiek*. Nijkerk: Intro.
- Jens, L. (1967), *Beroepsethiek en code van de maatschappelijk werker*. Arnhem: Van Loghum Slaterus.
- Jens, L. (1972), *Beroepsethiek en code van de maatschappelijk werker*. Deventer: Van Loghum Slaterus.
- Jonge, E. de (1995), *Ethiek voor maatschappelijk werkers. Een methodische aanpak van morele dilemma's*. Bussum: Coutinho.
- Jonge, E. de (2011), *Professionaliteit. Een model van kern en context*. Deventer: professionaliteit.nu
- Kessels, J. (1994), *Leonard Nelson: De socratische methode*. Meppel/Amsterdam: Boom.
- Laan, G. van der (1999), 'Tot zijn recht komen'. Bertje Jens, een juriste in het maatschappelijk werk. In: B. Waaldijk, J. van der Stel & G. van der Laan (Eds.), *Honderd jaar sociale arbeid. Portretten en praktijken uit de geschiedenis van het maatschappelijk werk*, Assen: Van Gorcum, pp. 159-174.
- Reamer, F. (2010), *Ethical Standards in Social Work. A Review of the NASW Code of*

Ethics. Washington: NASW Press.

12. Snellen, A. (2007), Basismodel voor methodisch hulpverleners in het maatschappelijk werk. Een eclecticisch-integratieve aanpak. Bussum: Coutinho.